Relatia Stat-Biserica în privinta educatiei religioase în scolile publice din România

Emil Moise

Ph.D. candidate, SNSPA, Bucharest, Romania
E-mail: emimfil@k.ro

In this paper I will deal with the question of the religious education in the public schools in Romania, from the point of view of the relationship between Church and State. My quantitative and qualitative analysis of the bills concerning religious education, the way in which law has been applied and some of the consequences of this application wants to circumscribe the meaning of some concepts such as *religious liberty* and *the new religious forms.* The basic consequence of this I hope will be the redefining of the notion of public space and of the role played by religion with its characteristic aspects: the relationship between state and religious organizations. This will clearly show the essential bond between two main aspects of religious liberty: the formal aspect - legal and institutional - and the informal aspect – an aspect connected to the personal and social attitudes regarding the new forms of religious behaviour.

Moto:

„Nu biserica se transforma în stat, va rog sa luati bine aminte. Spre asta nazuia Roma în visurile sale! Cea de a treia ispita a diavolului! Dimpotriva, statul se transforma în biserica, se ridica pâna la ea pentru a pastori asupra întregului pamânt ceea ce este ... suprema menire a credintei pravoslavnice (ortodoxe, n.m., E.M.) pe lumea asta. Si luceafarul acesta se va aprinde în Rasarit”.[1]

„Ne confruntam cu întrebarea privind rolul religiei în viata publica a „democratiilor care se nasc”, si necesitatea vitala ca organizatiile religioase sa devina parte a emergentei societati civile în loc sa caute aliante politice nesanatoase cu statul”.[2]

KEY WORDS:

legislation, gender discrimination, Romania, religious education, public schools

Viziunea personajului citat în prima parte din motoul acestei lucrari implica nu o coexistenta a Bisericii Pravoslavnice (Ortodoxe) cu Statul ci, mai mult, o respingere a acestui *rau* prin reconstructia Statului pe principii crestine.

În aceasta lucrare voi analiza relatia *Bisericii* cu statul în privinta educatiei religioase în scolile publice din România. Analiza cantitativa si calitativa – a legislatiei vizând educatia religioasa, a modului în care legislatia a fost aplicata si a unora dintre consecintele acestora – urmareste probleme care circumscriu termeni precum libertatea religioasa, noile fenomene religioase[3], si care conduc la o redefinire a spatiului public si a rolului religiei, cu aspectele caracteristice: relatia dintre stat si organizatiile religioase.

Se vor evidentia astfel întrepatrunderea si interrelationarea celor doua aspecte principale ale libertatii religioase: aspectul formal, institutional, legal si aspectul informal, conectat cu atitudinile personale si sociale fata de noile forme si manifestari religioase.

Cea mai exploatata terminologie în încercarea de a defini situatia religioasa contemporana depinde de notiuni precum sincretism, secularism, eclectism si pluralism.

Ipoteza de lucru care sta la baza acestui studiu este aceea conform careia România este (sau ar trebui sa fie) un stat secular, ipoteza justificata si de art. 29, alin. 5 din Constitutia României: *cultele religioase sunt autonome fata de stat*. Am ales ca definitie a secularizarii – „procesul societal în care un sistem religios transcendent este redus la un subsistem al societatii printre alte subsisteme si ale carui sustineri au o audienta scazuta”[4].

În principal, lucrarea este structurata în doua parti: o analiza normativa a legislatiei privind educatia religioasa în România si un studiu de caz.

I. Legislatia privind educatia religioasa. Analiza normativa

În România, relatia religiei cu educatia (scolara) a fost reglementata prin Legea 84 din 24 iulie 1995[5] – Legea învatamântului – modificata si republicata în 1999[6]:

Art. 9

(1) Planurile-cadru ale învatamântului primar, gimnazial, liceal si profesional includ Religia ca disciplina scolara, parte a trunchiului comun. Elevul, cu acordul parintilor sau al tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia si confesiunea.

(2) La solicitarea scrisa a parintilor sau a tutorelui legal instituit, elevul poate sa nu frecventeze orele de religie. In acest caz situatia scolara se încheie fara aceasta disciplina. În mod similar se procedeaza si pentru elevul caruia, din motive obiective, nu i s-au asigurat conditiile pentru frecventarea orelor la aceasta disciplina.

În varianta initiala, din 1995, în art. 9, alin. (1), teza a doua, *Religia* era reglementata ca disciplina *obligatorie* pentru învatamântul primar, *optionala* pentru

învatamântul gimnazial si *facultativa* pentru învatamântul liceal si profesional[7].

În data de 25 iunie 1995, 57 de deputati au sesizat Curtea Constitutionala asupra neconstitutionalitatii prevederilor art. 9 alin (1), teza a doua, sustinând, în esenta, ca prin instituirea obligativitatii studiului religiei în ciclul primar se aduce atingere prevederilor constitutionale ale art. 1, alin. (3), teza privind „libera dezvoltare a personalitatii umane", ale art. 26 alin. (2) care prevad ca „persoana fizica are dreptul sa dispuna de ea însasi", ale art. 29 alin. (1), (2) si (6) privind libertatea constiintei si ale art. 45 alin. (5) privind obligatia autoritatilor publice de a contribui „la asigurarea conditiilor pentru participarea libera a tinerilor la viata politica, sociala, economica, culturala si sportiva a tarii".

În temeiul art. 19 din Legea nr. 47/1992[8] *privind organizarea si functionarea Curtii Constitutionale*, Curtea Constitutionala a solicitat si analizat punctele de vedere ale presedintilor celor doua Camere ale Parlamentului si Guvernului. În baza art. 5 din aceeasi lege si a art. 11 alin. 2 din *Regulamentul de organizare si functionare a Curtii Constitutionale*[9] aceasta a solicitat si analizat informatiile Ministerului Învatamântului, iar prin *Decizia 72 privind constitutionalitatea unor prevederi ale Legii învatamântului*[10], a stabilit ca prevederile art. 9 alin. (1) din *Legea învatamântului* sunt constitutionale (sub aspectul analizat), întrucât art. 9 alin. (1), teza finala, din Legea învatamântului, „permite o interpretare conforma prevederilor constitutionale": *Elevul, cu acordul parintelui sau tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia si confesiunea*.

În interpretarea (putin fortata) a Curtii Constitutionale, desi mentionata în textul legii ca atare, *Religia* nu trebuia înteleasa ca disciplina obligatorie, obligativitatea constând numai în introducerea acestei discipline în planurile de învatamânt.

Pe de o parte, interpretarea Curtii Constitutionale ofera o varianta de îmbinare a legii învatamântului cu legislatia internationala si nationala într-un cadru legislativ coerent, eliminând astfel interpretarile conform carora disciplina *Religie* este obligatorie; pe de alta parte însa, terminologia folosita de legiuitor – în cazul discutat, al Legii învatamântului, este una care poate (usor) contribui la interpretari abuzive în privinta libertatii de alegere a frecventarii orelor de *Religie* (referinta este, în special la clasele din învatamântul primar) – „e greu de presupus ca fiecare director va fi dotat cu o copie a deciziei Curtii pentru a o aplica întocmai, si ca va reusi acest lucru"[11]. Analiza mea va viza argumentul folosit de Curtea Constitutionala pentru a demonstra ca obligativitatea din textul legii nu se refera la obligativitatea studierii *Religiei.*

Astfel, în opinia Curtii Constitutionale, dreptul de *a alege* (*religia si confesiunea*) „semnifica si posibilitatea de a nu avea nici o optiune religioasa"[12].

Analizând prin analogie, consider ca argumentul folosit de Curtea Constitutionala este unul falacios, întrucât daca coroborarea tezei conform careia *învatamântul religios este obligatoriu* (premisa 1 – art. 9, alin 1, teza a doua) cu teza conform careia *elevul, cu acordul*

parintelui…, alege pentru studiu religia …, (premisa 2 – ibid., teza finala), semnifica *posibilitatea de a nu avea nici o optiune religioasa*, (concluzia C – concluzia Curtii Constitutionale) atunci coroborarea tezei conform careia *învatamântul primar si gimnazial este obligatoriu* (premisa 1' – art. 6 si art. 15, alin 10) cu teza conform careia. *parintele …, are dreptul de a alege forma de învatamânt si felul educatiei copilului* (premisa 2' – art. 178, alin 1[13]) va semnifica *posibilitatea de a nu alege nici o forma de învatamânt sau educatie* (concluzia C'), argument pe care , cred, nici macar Curtea Constitutionala nu ar fi fost de acord sa-l considere valid[14] .

În decembrie 1996, Sinodul Bisericii Ortodoxe Române si Adunarea Nationala Bisericeasca au înaintat Senatului propunerea legislativa cetateneasca, sustinuta prin semnaturile a 1.049.853 de „credinciosi", privind modificarea art. 9 alin. (1) din Legea învatamântului nr. 84/1995.

Potrivit propunerii legislative, acest alineat urma sa primeasca urmatoarea redactare:

"Planurile învatamântului primar, gimnazial, liceal si profesional includ religia ca disciplina scolara de baza[15] . Participarea la orele de religie se va face în functie de apartenenta religioasa si confesionala."

Propunerea nu a fost adoptata în varianta solicitata întrucât, cu referire nemijlocita la obiectul initiativei legislative, prin adresa nr. 9.304/ 1997, Ministerul Învatamântului a precizat, urmatoarele:

"1. În Legea învatamântului nu exista notiunea de „disciplina de baza". Art. 127 alin. (2) prevede ca planurile de învatamânt cuprind discipline obligatorii, optionale si facultative.

2. Introducerea religiei ca disciplina obligatorie nu va avea consecinte negative asupra elevilor care nu apartin unei credinte si confesiuni dintre cele recunoscute, potrivit legii. Exista posibilitatea ca acestia - foarte putini - sa primeasca spre rezolvare, în scoala, individual sau în grup fiverse sarcini didactice[16] . "

Din nou, sustinerea privind disciplina *Religie* (punctul 2 al anexei) este cel putin confuza: pe de o parte legiuitorul a stabilit ca *elevii* „care nu apartin unei credinte sau confesiuni dintre cele recunoscute oficial sunt foarte putini (!)"[17] ; pe de alta parte din text reiese ca daca un elev apartine uneia dintre „credintele sau confesiunile recunoscute oficial" este obligat (prin lege) sa frecventeze orele disciplinei *Religie* [18] (ca si cum prin lege o persoana poate fi obligata sa participe la slujbele religioase din biserica).

În varianta modificata si republicata a *Legii învatamântului*, din 1999, caracterul disciplinei Religie este, din nou, unul ambiguu, aceasta figurând ca obligatorie (*parte a trunchiului comun*, art. 9, alin 1) dar cu statut de optionala (*elevul poate sa nu frecventeze orele de religie*, art. 9, alin 2).[19] Nici statutul de disciplina *optionala*, pentru Religie, nu este însa suficient clarificat întrucât optiunea de a nu frecventa aceasta disciplina nu este conditionata de alegerea altei discipline din pachetul de discipline optionale din planul de învatamânt, existând posibilitatea – conform art. 9, alin. 2 – încheierii situatiei scolare fara aceasta disciplina, ceea ce îi confera si caracterul de disciplina *facultativa*.

Este evident, în urma analizei sub aceste trei planuri, cã *Religia* are caracter de disciplina facultativa. Mentionarea, în textul legii, a celorlalte doua variante nu face decât sa îngreuneze optiunile în privinta alegerii acestei discipline, mai exact în privinta *renuntarii* la frecventarea orelor acestei discipline.

Ambiguitatea legislativa este continuata si în unele acte normative cu caracter de lege, prin care se atenteaza la mecanismul de asigurare a libertatii religioase. Astfel, Ordinul nr. 3670/17.04.2001[20] cu privire la aplicarea Planurilor-cadru de învatamânt pentru liceu în anul scolar 2001-2002, în contradictie cu Legea învatamântului (art. 9), anuleaza caracterul de disciplina facultativa pentru disciplina *Religie*:

"(...) Luând în considerare faptul ca învatamântul din România trebuie sa contribuie la formarea la elevi a unei personalitati active, motivate si creative, capabile de optiune si de decizie, Ministrul Educatiei si Cercetarii dispune:

(...) Art.5. Conform art. 9 din Legea învatamântului, „planurile-cadru ale învatamântului primar, gimnazial, liceal si profesional includ Religia ca disciplina scolara, parte a trunchiului comun. Elevul, cu acordul parintilor sau al tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia si confesiunea. La solicitarea scrisa a parintilor sau a tutorelui legal instituit, elevul poate sa nu frecventeze ora de religie." În aceasta ultima situatie, elevul îsi va alege, în locul disciplinei Religie, o disciplina optionala."

În unele dintre anexele *Ordinului Ministrului Educatiei* se prevede[21], printr-o nota sub un tabel ca „elevii care nu studiaza *Religia* îsi vor completa, în mod obligatoriu, schema orara cu un optional ales în urma procesului de consultare".

Desi invoca, în preambulul *Ordinului*, „formarea unei personalitati capabile de optiune si decizie", Ministrul Educatiei si Cercetarii, printr-o nota în subsolul unui tabel, care contrazice chiar Legea învatamântului, restrictioneaza libertatea religioasa: daca un/ o elev/ eleva (*la solicitarea scrisa a parintilor*...) va dori sa nu mai frecventeze orele disciplinei *Religie* (sa presupunem ca si-a schimbat religia) la mijlocul semestrului al II-lea, nu va putea sa-si mai aleaga un optional, ceea ce va determina continuarea disciplinei *Religie*, împotriva dorintei (si a vointei) legitime a elevului/ elevei.

O situatie ilegala de ascensiune (cel putin în privinta puterii) Bisericii, cu sprijinul institutiilor publice, este evidentiata si în scoaterea la concurs, în fiecare an[22], a posturilor titularizabile pentru disciplina *Religie*. Pentru a putea fi oferita spre titularizare, în conditiile legii, o catedra trebuie sa prezinte garantia viabilitatii pentru o perioada de cel putin 4 ani. Mai mult decât atât, nu pot fi oferite spre concurs catedrele pentru discipline optionale.

Pe de o parte, asa cum prevede legea, disciplina *Religie* are caracter de disciplina facultativa deci nu poate fi titularizabila (decât ilegal); pe de alta parte, existând garantia libertatii religioase, asigurata de reglementarile internationale[23] si de Constitutia României, nu poate fi asigurata viabilitatea unei catedre pentru disciplina *Religie* – oricând o persoana îsi poate schimba religia sau poate renunta la ea, a gândi si a legifera altfel însemnând o diminuare (considerabila) a acestei libertati.

În alin 3 al art. 9 din Legea 84/1995, republicata în 1999, se prevede ca, la cererea cultelor recunoscute oficial de stat, organizarea învatamântului teologic specific pregatirii personalului de cult si activitatii social-misionare, în subordinea *Ministerului Educatiei Nationale*, se face „proportional cu ponderea numerica a fiecarui cult în configuratia religioasa a tarii, potrivit recensamântului oficial reactualizat".

Aceasta restrictie[24] nu este corect justificata întrucât, pe de o parte, în cadrul recensamântului, la întrebarea privind religia „raspunsul nu este obligatoriu. Cel care este întrebat poate sa declare religia de care apartine, poate sa declare ca este ateu sau poate sa spuna ca este o problema personala – si atunci se va considera nedeclarat. Adica, spre deosebire de celelalte întrebari, are dreptul de a nu raspunde la aceasta întrebare"[25].

Însa nici aceasta situatie nu este reglementata destul de clar întrucât, prin art 21, alin (1), lit b), si alin (2), din Hotarârea Guvernului nr. 680/2001, *privind organizarea si desfasurarea recensamântului populatiei si al locuintelor din România în anul 2002*[26], se stabileste ca *refuzul de a furniza personalului de recensamânt informatiile prevazute în formularele de înregistrare sau furnizarea de date eronate* sunt considerate contraventii pentru care *se aplica o amenda între 2 000 000 lei si 10 000 000 lei*.

De asemenea, pe coperta I a formularului pentru recensamânt, 2002, este trecuta mentiunea „Cetatenii au obligatia de a furniza recenzorului informatii complete si corecte", iar la capitolul IV: *Date privind persoanele înregistrate în gospodarie*, la pct. 17. *Religia*, exista doar doua rubrici (*Ortodoxa* si *Alta religie*) fara a fi specificata si posibilitatea neapartenentei la una dintre religii.

În interviurile realizate cu recenzori, acestia mi-au spus ca au existat persoane care nu stiau ce sa raspunda la întrebarea privind religia sau persoane care dadeau raspunsuri de tipul „treceti ce este toata lumea", sau „treceti ce au zis si ceilalti"[27].

Mai mult, desi 84% din populatia României se declara ca apartinând confesiunii crestin-ortodoxe, sondajul Gallup din septembrie 2003, „Intoleranta, discriminare si autoritarism în opinia publica", comandat de Institutul de Politici Publice arata ca (doar) 49,8% dintre respondenti/ respondente cred în viata de dupa moarte, iar 42,3% considera ca este mai important sa fii om bun decât sa crezi în Dumnezeu, ceea ce contravine principiilor de baza ale crestinismului[28].

Pe de alta parte, *Conferinta Generala a Organizatiei Natiunilor Unite pentru educatie, stiinta si cultura*, a adoptat la Paris, la 14 decembrie 1964 *Conventia privind lupta împotriva discriminarii în domeniul învatamântului*, care, la art. 3, lit d, sustine urmatoarele:

"În scopul de a elimina sau preveni orice discriminare în sensul prezentei Conventii, Statele Participante îsi iau angajamentul sa nu admita, în cazul unui ajutor eventual, dat sub orice forma, de catre autoritatile publice institutiilor de învatamânt, nici o preferinta sau restrictie bazate exclusiv pe faptul ca elevii apartin unui grup determinat".

România a devenit parte la aceasta conventie prin *Decretul 149 din 2 aprilie 1964 pentru ratificarea Conventiei*

privind lupta împotriva discriminarii în domeniul învatamîntului[29] .

Restrictia impusa prin art. 9, alin (3), teza întâi a fost reglementata din august 1999 prin adoptarea *Legii 151 din 30 iulie 1999*[30] *privind aprobarea Ordonantei de urgenta a Guvernului nr. 36/1997 pentru modificarea si completarea Legii învatamântului nr. 84/ 1995*:

"Cultele recunoscute oficial de stat pot solicita Ministerului Educatiei Nationale organizarea unui învatamânt teologic specific pregatirii personalului de cult si activitatii social-misionare a cultelor, numai pentru absolventii învatamântului gimnazial sau liceal, dupa caz, proportional cu ponderea numerica a fiecarui cult in configuratia religioasa a tarii, potrivit recensamântului oficial reactualizat".

II. Studiu de caz

Voi continua lucrarea cu un studiu de caz, o analiza a modului în care s-au facut demersurile introducerii educatiei *moral-religioase* în învatamîntul *de stat*[31] , câteva dintre etapele parcurse si unele dintre consecinte. Alaturi de instrumentele mentionate în introducerea lucrarii – analiza cantitativa si cea calitativa – am folosit interviuri cu elevi/ eleve, parinti ai acestora, profesori/ profesoare, inspectori scolari. Materialele – procese verbale, dari de seama, informari, adrese, cereri – au fost preluate din arhivele Episcopiei Buzaului si ale Seminarului Teologic Liceal din Buzau.

II.1 Predarea altor discipline, în afara religiei, de catre absolventi ai institutiilor de învatamânt teologic, în scolile de stat

Absolventii seminarelor teologice, ai seminarelor monahale si ai institutelor teologice au fost angajati pentru predarea si a altor discipline în afara disciplinei *Religie*.

În 22.02.1991, Ministerul Învatamântului si Stiintei si Secretariatul de Stat Pentru Culte au emis o *Nota* comuna cu numerele 32443, respectiv 1448 (vezi anexa), privind posibilitatea utilizarii absolventilor de seminarii si ai institutelor teologice de grad universitar ca învatatori, respectiv ca profesori cu studii superioare, pentru predarea unor discipline în scolile de stat începând cu trimestrul al II-lea al anului de învatamânt 1990-1991.

În 26.02.1991, prin adresa nr. 1693, Cancelaria Sfântului Sinod din cadrul Patriarhiei Române solicita Episcopiei Buzaului selectionarea, de urgenta, a preotilor care, conform *Notei* Ministerului Învatamântului si Stiintei si Secretariatului de Stat pentru Culte, corespund pentru a preda în scolile de stat, cu precadere din mediul rural, disciplinele: muzica, limba româna, limba latina, limbi moderne.

Recomandarile eparhiilor urmau a fi trimise inspectoratelor scolare teritoriale care „aveau nevoie" de cadre didactice.

În urma solicitarii Episcopiei Buzaului[32] , protopopiatele din judetele Buzau si Vrancea, au întocmit tabele cu numele preotilor care corespund (atât

ca pregatire cât si ca metodologie) pentru a putea preda în scolile de stat, „cu precadere în mediul rural", disciplinele prevazute în nota comuna:

- Protoeria Buzau[33] : 71 preoti – 17 cu seminar teologic (notati, în continuare, cu ST), 54 licentiati în teologie (notati, în continuare, cu LT);
- Protoeria Patârlagele[34] : 14 preoti – 14 LT;
- Protopopiatul Râmnicu Sarat[35] : 12 preoti – 12 LT ;
- Protoeria Panciu[36] : 44 preoti – 35 LT, 1 ST;
- Protopopiatul Focsani: 44 preoti – 40 LT, 4 ST;

Ulterior, listele au fost trimise Inspectoratelor Scolare Judetene Buzau si Vrancea.

II.2 Predarea religiei în scolile de stat: "Scapa cine poate!"

Desi în institutiile de învatamânt teologic s-a oferit oportunitatea pregatirii în scopul predarii *Religiei* (existând clase cu aceasta specializare în institutele teologice, seminarele teologice si seminarele monahale), din paragraful final al *Notei* reiese prioritatea care a fost acordata preotilor în predarea acestei discipline[37] . De asemenea, desi predarea acestei discipline are loc în scoli ale Ministerului Educatiei – scoli publice, prioritatea în decizii, în privinta încadrarii suplinitorilor, o detin Secretariatul de Stat pentru Culte si „conducatorul unitatii centrale de cult" (aceste aspecte constituind unele dintre sursele *neîntelegerilor* în privinta alegerii cadrului didactic, în unele scoli; vezi infra, pp. 27-28).

În adresa *Cancelariei Sfântului Sinod al B.O.R.*, nr. 5331/ 14.06.1990, *catre Episcopia Buzaului*, se aduce la cunostinta ca *Sfântul Sinod* în sedinta sa de lucru din 08.06.1990 a luat în examinare referatul *Cancelariei Sfântului Sinod* privind organizarea cursurilor de metodologie si didactica pentru preotii care vor preda religia în scolile din învatamântul de stat în anul scolar 1990-1991.

În urma concluziilor la care s-a ajuns, *Sfântul Sinod* a hotarât (printre altele):

- la aceste cursuri vor participa câte un preot din fiecare protopopiat, rânduit de *Chiriah*, dintre preotii cu pregatire si vocatie didactica, consilieri culturali de la centrele eparhiale si profesori de la seminariile teologice care predau *Omiletica* si *Catehetica*;
- organizarea cursurilor de metodologie si didactica va avea loc la Institutul Teologic Universitar din Bucuresti în perioada 16-27 iulie 1990, într-o singura serie;
- în cursul lunii august, a.c., eparhiile, la rândul lor, vor organiza, pe protopopiate sau grupe de preoti, seminarizarea acestor prelegeri folosind în acest scop pe preotii, consilierii si profesorii de seminar care au participat la cursurile de metodologie si didactica la Institutul Teologic Universitar din Bucuresti.

Din cuprinsul Eparhiei Buzaului au participat la cursurile de metodologie si didactica, organizate de Institutul Teologic Universitar Bucuresti, 8 preoti[38] .

În *Protocolul* încheiat între Ministerul Educatiei si Stiintei[39] si Secretariatul de Stat pentru Culte[40] , la 11.09.1990, privind introducerea educatiei moral-

religioase în învatamântul de stat, la pct. 3, se prevede ca „educatia moral-religioasa accentueaza asupra elementelor de etica si istorie culturala. (...) Elaborarea programelor de învatamânt si predarea se vor face în spirit irenic, tinând seama de principiile vietii comune într-un stat modern", iar la pct. 2 se mentioneaza ca educatia moral-religioasa este obiect de învatamânt si „are statut de disciplina optionala si facultativa". Este interesant de remarcat ca nici una dintre prevederile *cheie* ale acestui *Protocol* initial nu au fost respectate[41] : educatia „moral-religioasa" nu s-a concentrat pe elemente de etica si istorie culturala, programele de învatamânt si predarea nu au respectat (si nu respecta) spiritul irenic, iar despre „principiile vietii comune într-un stat modern"... se pare ca tendinta este de a le combate si nu de a le promova.

În urma sesizarii celor 57 de deputati asupra neconstitutionalitatii prevederilor art. 9 din Legea învatamântului, în punctul de vedere al presedintelui Camerei Deputatilor se considera ca textele în discutie sunt constitutionale. În acest sens, se arata, în esenta, urmatoarele:

"Studiul religiei, în conformitate cu optiunea elevului si acordul parintelui sau tutorelui legal, în masura în care obiectul materiei si modalitatea de predare se integreaza procesului normal de învatamânt si se axeaza pe prezentarea unor elemente de cultura religioasa generale, abordate într-o maniera neutrala (sic!), nu poate fi considerat, ca si în cazul altor discipline, o modalitate de constrângere a subiectilor în aderarea la o anumita religie[42] ".

Afirmatiile presedintelui Camerei Deputatilor sunt false întrucât, în contextul educational dat, studiul religiei, în scolile de stat din România, nu se axeaza pe prezentarea unor elemente de cultura religioasa generala, iar prevederile punctului 3 din *Protocol* au fost încalcate de B.O.R., respectiv prin nerespectarea caracterului irenic al disciplinei *educatie moral-religioasa* chiar din programa analitica[43] . Astfel, pentru fiecare clasa, de la clasa I pâna la clasa a XII-a, *programa* începe cu *Semnul Sfintei Cruci* (semn specific Bisericii Ortodoxe si care, în cadrul altor confesiuni crestine este neacceptat). În *Abecedarul micutului crestin*, Bucuresti: Editura Didactica si Pedagogica, 1992, aparut cu aprobarea Comisiei Patriarhale Române pentru Învatamânt si cu avizul Ministerului Educatiei Nationale nr. 32530/ 17.06.1990, se prezinta explicit, cu detalii în imagini, cum se face semnul crucii, caracteristic confesiunii ortodoxe.

Din interviuri cu eleve/ elevi de diferite clase[44] , a reiesit ca la toate orele de religie li se solicita sa faca acest *semn*, cu fata orientata catre o icoana – apartinând tot confesiunii ortodoxe si care ramâne în clasa tot timpul, nu numai la orele de religie – care este prezenta în toate salile de clasa (icoanele ortodoxe nu lipsesc nici de pe peretii cancelariilor sau ai birourilor persoanelor din conducere, fiind însotite, nu de putine ori, si de *Calendarul crestin-ortodox*); acceptarea, de catre conducerea scolilor publice, a icoanelor pe peretii claselor si ai cancelariilor este o încalcare a libertatii religioase si o promovare a intolerantei, sanctionate prin *Conventia privind lupta împotriva discriminarii în domeniul învatamântului*, la care România este parte.

În una dintre scolile din Buzau[45], la clasele primare, în anul scolar 2001-2002, profesoara de religie le spunea elevelor/ elevilor ca „daca nu vin la scoala cu cruciulita la gât o sa apara *diavolul* si vor pati numai lucruri rele". La una din clasele I, mama unei eleve mi-a spus ca aceasta se trezea plângând noaptea, întrucât, la ea în clasa, pentru a fi mai convingatoare, profesoara le-a desenat *diavolul* pe tabla. În discutiile purtate, printr-o elocventa pentru care ar fi invidiat-o si cei patru evanghelisti, profesoara respectiva mi-a spus ca atât timp cât *Fecioara Maria* – care vegheaza la buna desfasurare a activitatii ei -, nu i-a atras atentia, înseamna ca nu a gresit[46].

Un exemplu similar s-a întâmplat si la alta scoala[47] unde mama unei eleve a trebuit sa mearga cu aceasta la psiholog în urma unei povesti predata la ora de religie (probleme similare având si alti copii, ceea ce i-a determinat pe parinti sa solicite schimbarea profesorului respectiv).

Tot la aceeasi scoala, la clasele primare, în cadrul orei de religie, profesorul le-a spus elevelor/ elevilor ca „pe umarul drept aveti un îngeras, iar pe umarul stâng un drac, prin urmare aveti grija cum va închinati: daca începeti cu partea stânga, va închinati dracului". Tot la clasele primare li s-a spus elevelor/ elevilor: „daca intrati într-o biserica adventista da tractorul peste voi" (în imediata vecinatate a scolii respective se afla un asezamânt al confesiunii adventiste de ziua a saptea).

Într-un liceu din Buzau[48], la orele de religie, profesorul le-a spus elevelor/ elevilor, în anul scolar 2001-2002, ca unele dintre confesiunile care nu sunt ortodoxe (dar care sunt printre confesiunile acceptate, legal, în România) sunt secte[49]. Este interesant de observat ca dintre confesiunile acceptate în România s-a referit numai la cele care au reprezentanti/ reprezentante în Buzau.

Bisericile care nu apartin confesiunii ortodoxe, sunt prezentate ca fiind un pericol pentru cei/ cele care intra în ele. De asemenea, unele dintre confesiunile respective sunt prezentate ca *denigratoare* ale confesiunii ortodoxe; (din caietul de religie al unui elev de clasa a IX-a[50]): „(...) adventistii denigreaza Biserica Ortodoxa, (...) pentru ei biserica este stapânita de diavol iar singurul adapost de acesta este casa lor"; sau: „Martorii lui Iehova este una dintre cele mai periculoase secte (...) este una dintre formele de fanatism religios".

La una dintre scolile din Buzau[51], în clasa a V-a (an scolar 2003-2004), profesoara de *Religie* le-a spus copiilor ca Dumnezeu îi iubeste numai pe ortodocsi. Din colectivul clasei fac parte si doua eleve care nu apartin confesiunii ortodoxe si care participa la ora de *Religie*: una apartinând confesiunii evanghelice iar alta apartinând confesiunii iudaice. Desi una dintre colege a protestat chiar în timpul orei: „doamna profesoara, eu cred ca Dumnezeu ne iubeste pe toti – nu numai pe ortodocsi, ci si pe colegele noastre"[52], reactia negativa nu a întârziat sa apara, unii/ unele colegi/ colege îndepartându-le, în pauza, pe cele doua fete spunând ca sunt „spurcate". Problema s-a discutat în sedinta pe clasa, mama uneia dintre cele doua eleve solicitându-i dirigintei sa discute cu profesoara de *Religie* pentru a-si modifica discursul, cel putin în cadrul scolii.

La mai multe scoli si licee din (judetul) Buzau[53], profesorul de religie (preot) le solicita elevelor/ elevilor, la ora de religie, sa prezinte aspecte din slujba tinuta la una dintre bisericile ortodoxe în duminica precedenta zilei în care are loc lectia. De asemenea, unele dintre eleve[54] mi-au spus ca li se solicita ca la ora de *Religie* sa nu stea cu *capul descoperit*. La acelasi liceu, la deschiderea anului scolar, directorul a propus ca toate zilele de scoala sa înceapa si sa se încheie cu o rugaciune.

Obligarea elevelor si a elevilor de a merge la biserica este întâlnita frecvent în scolile din mediul rural: în Grup Scolar Industrial (G.S.I.) Berca, în scoala din Plescoi[55], în scoala din Sageata, în scoala din Cândesti (anul scolar 2003-2004). Daca nu merg la biserica saptamânal, elevelor/ elevilor li se scad puncte la notarea din cadrul orei de *Religie*. Asemenea situatii sunt întâlnite si în alte judete[56]. În comuna Sageata, pentru astfel de „abateri" copiilor li se dau note sub nota de promovare a clasei, iar în Cândesti copiii sunt obligati sa cumpere si trei lumânari. La scoala din Joseni, profesorul (preot) de religie a pedepsit un elev[57] în clasa a IV-a tinându-l în picioare toata ora (în prezenta celorlalti copii) pentru ca, în preajma sarbatorilor de Paste a vizionat un fim difuzat în localitate de membrii unei confesiuni protestante[58]. Astfel de comportamente sunt considerate infractiuni si sunt pedepsite ca atare de legislatia din România. Astfel, Codul Penal sanctioneaza cu închisoare de la o luna la 6 luni sau cu amenda „fapta de a obliga o persoana, prin constrîngere, sa participe la serviciile religioase ale vreunui cult, sau sa îndeplineasca un act religios legat de exercitarea unui cult"[59].

În G.S.I. Berca, unul dintre profesorii de *Religie* (preot) obliga copiii ca, în scoala, sa i se adreseze cu apelativul *Prea Cucernice Parinte*. De asemenea, pentru acelasi profesor (preot) formula de salut trebuie sa fie, obligatoriu, *Saru' mâna*.

În procesul verbal al *Conferintei preotesti*, Protoeria Buzau, încheiat în data de 28.08.1990[60] se mentioneaza ca „acest subiect (al educatiei moral-religioase, *n.m.*, E.M.) ne da mult de gândit si ne întrebam daca noi putem acoperi atâtea ore de religie, daca putem fi în acelasi timp si preoti si profesori".

Prin adresa nr. 3407/ 12.09.1990 Episcopia Buzaului informeaza *Cancelaria Sfântului Sinod* ca, în cadrul întrunirilor organizate pe protopopiate, la cea de a treia parte, care a constat în discutii pe marginea temelor prezentate, s-au facut sugestii si propuneri, printre care:

- reintroducerea religiei în scolile de stat „e o problema care trebuie sa mobilizeze nu numai pe preoti ci si pe parintii copiilor, care parinti sa solicite acest lucru";
- oficierea, în cadrul fiecarei institutii scolare, la începerea noului an scolar, a slujbei de *Sfestaniei* si a *Te-Deumului* (specific ortodoxe, *n.m.*, E.M.);
- înfiintarea la Bucuresti, în cadrul Patriarhiei a unui „post national de radio prin intermediul caruia sa se expuna învataturile Bisericii noastre, sa se faca o informare exacta si la timp asupra tuturor evenimentelor cu caracter bisericesc";

În primele zile ale anului 1991, Secretariatul de Stat pentru Culte a emis un *Apel-Invitatie*[61] la dezbateri în

cadrul unei sesiuni stiintifice cu tema „O bresa între trecut si viitor; impactul religiei crestine în societatea româneasca contemporana". La sectiunea a II-a, *Religie si Educatie*, problematica de discutat era: *Criza moralei. Criza educatiei… Introducerea educatiei moral-religioase în scolile învatamântului de stat*[62].

Pentru „organizarea de întâlniri si dezbateri, activitati metodice si lectii deschise în vederea unei bune desfasurari a orelor de educatie moral-religioasa" au fost emise *Circulara Sfântului Sinod* nr. 641/ 1991 si *Comunicatul Ministerului Învatamântului si Stiintei si Secretariatului de Stat pentru Culte*, din 01.02.1991

La propunerea *Comisiei învatamântului* pentru pregatirea personalului bisericesc, *Sfântul Sinod* a aprobat[63] ca în cadrul *primei* întruniri preotesti, din luna iunie 1991, sa se trateze subiectul „Educatia moral-religioasa a tineretului".

În adresa nr. 1519/ 08.05.1991, emisa de Episcopia Buzaului catre *Cancelaria Sfântului Sinod,* se mentioneaza organizarea unor întruniri si dezbateri, în cadrul Eparhiei Buzaului, de comun acord cu cele doua inspectorate scolare judetene, Buzau si Vrancea. Au avut loc discutii cu privire la modul cum se desfasoara ora de educatie moral-religioasa în învatamântul de stat, greutatile întâmpinate în acest sens si propuneri pentru viitor. Printre „greutati", este mentionat si faptul ca orele de religie au fost programate la începutul sau sfârsitul orelor, problema fiind nu lipsa de interes a elevilor/ elevelor pentru aceasta disciplina (întrucât în procesele verbale, ale reprezentantilor B.O.R., este mentionat „un interes larg" al acestora pentru *Religie*) ci faptul ca nu se respecta *Protocolul* încheiat între Ministerul Învatamântului si Stiintei si Secretariatul de Stat pentru Culte, în care este precizat ca ora de religie sa fie „inclusa în orar"[64].

Printre propuneri:

- organizarea de întruniri cu preotii în probleme de metodologie si didactica;
- interventia în vederea schimbarii denumirii disciplinei *educatie moral-religioasa*;

În adresa se precizeaza ca reprezentantii celor doua inspectorate scolare judetene s-au angajat sa rezolve „favorabil" problemele sesizate (care revin unitatilor respective).

De asemenea, se mentioneaza ca în cadrul Inspectoratului Scolar Judetean, la data de 30.04.1991, toti directorii de scoli au fost îndrumati sa „includa aceasta disciplina în orar, sa aiba rubrica în catalog si sa fie notata, iar lectiile predate sa fie mentionate în condica".

În privinta „interesului larg" acordat de eleve/ elevi disciplinei *Religie*, diriginta unuia dintre liceele din Buzau[65] a solicitat acestora (clasa a XI-a), dupa începerea anului scolar 2002-2003, sa scrie pe o foaie de hârtie optionalele pe care le-ar fi ales daca li s-ar fi dat aceasta posibilitate (*de regula* optionalele sunt deja *alese* – dar nu de eleve/ elevi sau parintii acestora – atunci când începe scoala). Fiecare trebuia sa aleaga trei optionale. Nici un/o elev/a nu a ales *Religia*. Consider ca acest aspect este foarte important si cred ca ar trebui sa se insiste pe alegerea propriu-zisa a optionalelor de catre eleve/ elevi, dupa ce aceste optionale sunt afisate la un

avizier însotite de o descriere a lor. De asemenea, un aspect la fel de important este si faptul ca nici un/ o elev/ eleva nu stiau ca *Religia* este disciplina optionala.

În interviurile realizate cu eleve/ elevi de clasele a IX-a, a X-a, a XI-a si a XII-a[66], doar în doua clase (din 19 analizate) procentul celor care au ales ca disciplina optionala Religia a fost 30%, în rest situându-se sub 20%, în unele clase existând o singura preferinta pentru aceasta disciplina, iar în altele chiar nici una. 90% dintre elevele/ elevii intervievate/ intervievati nu stiau ca Religia este disciplina optionala si chiar facultativa (poate sa nu fie aleasa fara a se face o alta în loc)[67]. Dintr-un total de 366 eleve/ elevi, doar 51 au ales ca disciplina optionala Religia (le-au fost indicate 9 discipline, din care trebuia sa îsi aleaga, fara precizarea numelui elevei/ elevului, 3 optionale), reiesind astfel, un procent de 13,93% (din totalul elevelor/ elevilor în clasele respective, au fost absente/ absenti în timpul interviurilor 29 eleve/ elevi).

Nici cadrele didactice, în majoritate, nu stiu ca disciplina Religie are caracter facultativ, ceea ce afecteaza informarea elevelor/ elevilor si a parintilor acestora (nici o/ un diriginta/ diriginte, din scolile analizate nu a anuntat copiii sau parintii de posibilitatea nefrecventarii orelor de Religie). De altfel, reglementarea acestei discipline reflecta o duplicitate care, macar în Legea învatamântului ar fi trebuit evitata: Religia apare ca obligatorie în oferta, iar cei/ cele care doresc sa nu frecventeze orele respective trebuie sa solicite, în scris, acest lucru[68]. Varianta corecta ar fi trebuit sa prevada solicitarea celor care doresc sa frecventeze orele de Religie si nu a celor care doresc sa nu frecventeze aceste ore.

În scoala unde predau[69], dupa ce am anuntat, la toate clasele unde am ore, ca frecventa acestei discipline nu este obligatorie, aproximativ 30 de elevi/ eleve si-au anuntat intentia de a nu mai participa. Este usor de imaginat de ce intentiile lor nu s-au regasit în practica. Doi dintre elevi (în vârsta de peste 18 ani) au anuntat însa renuntarea la aceasta disciplina. Ambii au fost însa *determinati*, de majoritatea cadrelor didactice care le predau, sa reia frecventarea orelor de *Religie*. Ceea ce s-a si întâmplat, dupa nici trei saptamâni[70]. Din discutii cu elevi/ eleve de la diverse scoli a reiesit teama acestora de a alege sa nu frecventeze ora de religie; cu alte cuvinte, varianta aleasa de legiuitor poate fi încadrata în formula "Scapa cine poate!" în locul celei corecte "Beneficiaza cine doreste!".

În procesul verbal încheiat în data de 18.06.1991[71] la conferinta preoteasca din cadrul Protoieriei Buzau, cu tema „Educatia moral-religioasa a tineretului si a întregului popor" se mentioneaza ca „educatia rece, scolastica, trebuie evitata sau, cel putin, trecuta pe locul doi.... Sfânta Scriptura trebuie sa aiba primul rol în educatie: a ajunge asemenea lui Dumnezeu, iata tinta de atins".

Nu lipsesc exprimarile sexiste (si, evident, discriminatorii): „Educatia având la baza omul ca chip al lui Dumnezeu va trimite în lume barbati capabili sa cugete si sa lucreze cu putere, care sa fie stapânii si nu robii împrejurarilor, barbati cu idei largi, cu idei clare si având curajul convingerilor lor". Un asemenea exemplu

de sexism în limbaj îl putem întâlni si în practica predarii acestei discipline – la una din scolile din Buzau[72] la clasele a doua, profesoara de religie le-a explicat elevelor si elevilor, la lectia „Iubirea si purtarea de grija a lui Dumnezeu fata de lume" ca *Dumnezeu se poarta cu noi ca un tata cu fiii lui*[73] .

Se recunoaste totodata ca desi este creata posibilitatea predarii religiei în scoli, „o problema care se ridica acum este pregatirea noastra din punct de vedere pedagogic pentru aceasta deosebita lucrare cu tineretul tarii".

În referatul conferintei din 20.06.1991[74] , parohia Unguriu, se dau ca exemple de educatie pasajul din *Vechiul Testament* în care femeia este *citata* printre proprietatile barbatului, alaturi de boul, asinul si alte dobitoace ale acestuia si pasajul în care este promovata metoda razbunarii – „ochi pentru ochi, dinte pentru dinte..." – sugerându-se ca „influentele educative" ale *profetilor* asupra poporului evreu ar putea fi transpuse în „adevarate manuale de educatie":

"Sa nu doresti femeia aproapelui tau, nici ogorul lui, nici sluga lui, nici slujnica lui, nici boul lui, nici asinul lui si nici unul dintre dobitoacele lui (...)!

Iar de va fi si alta vatamare atunci sa plateasca suflet pentru suflet, ochi pentru ochi, dinte pentru dinte, mâna pentru mâna, picior pentru picior."[75]

Se mentioneaza ca *Vechiul Testament* este o carte (sic!) puternic educativa.

Este, cred, interesant de mentionat ca exemple care reflecta acest tip de educatie, prin pedeapsa, se regasesc si în manualele religioase ale confesiunii ortodoxe. În abecedarul ortodox (vezi supra), un baiat, care este prezent si în imagini si în text, fiindu-i specificat si numele (Vasilica), este pedepsit de Dumnezeu pentru ca a vrut sa strice cuibul unei rândunici. Pedeapsa ilustreaza o metoda educativa care nu este tocmai în acord cu normele Ministerului Educatiei si Cercetarii si nici, macar, în acord cu învatatura crestina, aceea a dragostei si a recompensei: scara, pe care baiatul s-a „catarat" încercând sa strice cuibul rândunicii, a alunecat, „Vasilica a cazut si toata vara a zacut bolnav în spital". În imagine Vasilica este prezentat cazut la pamânt, cu scara peste abdomen, peste membrele inferioare si peste unul din membrele superioare (în lectia Fiti buni cu vietuitoarele, pp. 36-37); în aceasta prezentare se poate identifica o ierarhie de putere, tendinta putând fi considerata ca fiind aceea de a dezvolta un caracter razbunator; subsumându-se temei sugerata în titlu, continutul lectiei putea fi unul în care sa se explice copiilor cum ar putea fi buni cu vietuitoarele (oferind acestora hrana, construindu-le un adapost, sau protejându-le împotriva pericolelor s.a.m.d.) si nu unul în care sa poata fi identificat un conflict între copii si animale, conflict solutionat de Dumnezeu în favoarea animalelor[76] .

Tot o ierarhie de putere care poate ilustra metoda educatiei prin pedeapsa este identificata în una dintre imaginile lectiei Sfântul Nicolae, prietenul copiilor, pp. 14-15, (manualul confesiunii ortodoxe) în care, unuia dintre copii (baiatului) Sfântul Nicolae i-a adus în dar câteva nuiele; în text se mentioneaza explicit ca „Sfântul Nicolae împarte daruri copiilor cuminti si credinciosi" (p. 15). În Pravila Bisericeasca, se mentioneaza ca

pentru copii „în anumite împrejurari, o bataie chibzuita si parinteasca le este de mult folos”[77] , dându-se urmatorul citat din Biblie (Proverbe 13, 24): Cine-si cruta nuiaua, îsi uraste copilul, iar cine-l iubeste, îl pedepseste.

În procesul verbal încheiat în data de 20.06.1991[78] la conferinta preoteasca cu tema „Educatia moral-religioasa a tineretului” în cadrul Protoieriei Panciu, preotul din Rotilesti considera ca „nu s-a procedat bine prin înfiintarea multor facultati de teologie în care patrund tineri nepregatiti si cu vicii, care vor face greutati bisericii. De ce ierarhii Bisericii noastre si reprezentantii preotimii din Parlament nu iau pozitie fata de strainii care vin în tara la noi si fac propaganda religioasa pe stadioane? De ce nu ne aparam mai cu curaj religia noastra ortodoxa stramoseasca?”[79]

Din acelasi proces verbal, consider ca sunt interesante unele dintre precizarile protopopului care si-a centrat discursul pe „marea misiune a predarii religiei în scoli”:

“Criza morala în care se zbate astazi poporul nostru este în buna masura urmarea propagandei ateiste. Consideram ca iesirea din aceasta criza nu va fi posibila fara ca tânara generatie sa cunoasca adevarurile crestine si sa se deprinda cu practicarea valorilor morale crestine. Alaturi de Biserica, scoala îsi poate aduce un mare aport în acest sens daca va reveni la predarea religiei. În interesul viitorului moral al copiilor nostri, al neamului nostru, va trebui sa apelam la parintii copiilor si împreuna sa solicitam reintroducerea religiei. Generatiile noastre nu stiu ce vor pentru ca nu stiu ce cred. (...) Educatia laica se adreseaza intelectului iar educatia religioasa se adreseaza inimii. Religia nu trebuie sa fie un compendiu de definitii, ea trebuie sa fie traire. E nevoie sa se dea educatiei religioase rolul ei primordial. De educatia religioasa au nevoie copiii dar si adultii. E nevoie de o catehizare a tuturor fiilor Bisericii noastre”.

În opinia reprezentantilor Bisericii Ortodoxe Române singura sursa morala, necesara pentru „viitorul moral al copiilor nostri si al neamului nostru” este religioasa – crestin-ortodoxa.

La încheierea lucrarilor conferintei, protopopul anunta ca la începerea anului scolar se poate oficia, de comun acord cu conducerea scolii, *Sfestania* si *Te-Deum* si, de asemenea, se poate pune în clase câte o icoana.

II.3 Unele dintre rezultatele introducerii educatiei religioase în scolile de stat

În data de 10.10.1990, la *Cancelaria Sfântului Sinod*, este înregistrata, la nr. 10809, o reclamatie a unora dintre *credinciosii* din parohia Canesti, care, împreuna cu preotul din parohie sunt nemultumiti din cauza „acutelor greutati întâmpinate în privinta reintroducerii religiei în scoala din cauza conducerii scolii, reprezentata prin doamna directoare Iordan Florica, ce face parte din vechea nomenclatura comunista, fosta secretar adjunct la primaria comunei noastre si instalata în mod abuziv ca director al scolii dupa revolutia din decembrie 1989”.

Astfel, pentru a discredita persoanele care nu erau de acord cu initiativa de a se preda religia în

învatamântul de stat, se foloseau sintagme care faceau referire la regimul comunist anterior anului 1989[80]. Însa *mecanismele* folosite de cei nemultumiti erau tot unele caracteristice sistemului comunist întrucât în cerere se solicita interventia la *forurile superioare*:

„Smeriti apelam la Prea Fericirea Voastra a ne ajuta, intervenind la Guvernul României, ca în scoala din satul nostru sa se reintroduca religia cum a fost pâna în anul 1948, fiind un drept ce ni se cuvine. Aceasta masura va contribui la educarea sanatoasa a noii generatii de copii si tineret, în spiritul moralei crestine si cinstei, adevarului, dreptatii, al tuturor virtutilor, mostenite de la stramosi spre binele Patriei noastre, spre slava Sfintei Biserici si bunastarea întregului popor român".[81]

Înca o data se observa cum „educarea sanatoasa a copiilor si tineretului, binele patriei si bunastarea întregului popor român" erau considerate nemijlocit dependente de morala crestina (se întelege, ortodoxa).

De asemenea, este interesant de observat ca se considera element de critica apartenenta la *vechea nomenclatura comunista* iar scrisoarea îi era adresata patriarhului Teoctist caruia, dupa decembrie 1989, nu de putine ori, i s-au adus critici similare[82].

Prin adresa înregistrata la Episcopia Buzaului, la nr. 4346/ 11.10.1990, preotul din parohia Canesti ofera mai multe explicatii: directoarea scolii nu a permis oficierea *Te Deumului*, aplicarea în scoala a unei icoane si predarea religiei. Mai mult, respectiva directoare „a avut acelasi comportament ca si în regimul trecut când a fost secretara adjuncta si a persecutat poporul".

Desi nu a avut acordul conducerii scolii, slujba a fost oficiata, la 1 octombrie 1990, iar icoana a fost prinsa în peretele din holul scolii, însa „în scurt timp a disparut".

Evenimentele s-au soldat cu diverse petitii, întocmite de „credinciosi", adresate patriarhului României, primului-ministru, presedintelui României, în care se solicita reintroducerea religiei în scoli, iar în alte petitii retragerea din functie a directoarei.

În discutiile purtate de preot cu un reprezentant al Inspectoratului Scolar acesta (din urma) îi da dreptate directoarei, spre indignarea preotului care încheie *informarea* atentionând ca „starea de nemultumire se mentine în parohia din Canesti".

Solicitându-i-se explicatii, preotul comunei a declarat[83] ca, între timp, la „presiunea credinciosilor", directoarea „a fost nevoita sa primeasca reintroducerea religiei în scoala de la data de 29.10.1990".

Dintre problemele evidentiate la conferinta lunara[84] a preotilor din Protoeria Buzau, conferinta la care a participat si un reprezentant al Inspectoratului Scolar Judetean Buzau:

- neasigurarea de catre conducerile anumitor scoli a timpului si spatiului necesare desfasurarii orelor de educatie moral-religioasa;
- interpretarea deformata, în majoritatea scolilor, a cuvintelor din *Protocol* „facultativ" si „optional".

Reprezentantul Inspectoratului Scolar a promis tot sprijinul „luând act de situatiile negative ce s-au ivit la nivelul unor scoli si a asigurat de interventia sa în punerea la punct si intrarea pe un fagas normal".

Printre problemele evidentiate la întâlnirea dintre reprezentantii Protopopiatului Râmnicu Sarat si reprezentanta Inspectoratului Scolar Judetean Buzau, la sediul Protopopiatului:

- majoritatea preotilor a raportat ca ora de educatie moral-religioasa nu este trecuta în catalog si este fixata ori prea dimineata (ex. Posta Câlnau), ori la ora când copiii trebuie sa mearga acasa;
- la scolile nr. 1 si 2 nu se pun la dispozitie clase din lipsa de spatii, în aceste scoli învatându-se în trei schimburi;
- „având în vedere ca aceasta ora este optionala si facultativa acest lucru facându-se cunoscut elevilor chiar de diriginta lor, frecventa nu este satisfacatoare" (din interviurile realizate în diverse scoli si licee din Buzau, reiese ca 90% dintre elevele/ elevii intervievate/ intervievati nu stiu ca ora de religie este facultativa, putând fi încheiata situatia scolara fara a se alege o alta disciplina în loc[85]);
- învatamântul moral-religios se desfasoara mai usor la tara, acolo nefiind problema spatiului si nici a claselor paralele.

Inspectoarea a luat nota de cele semnalate de preoti si s-a angajat ca va lua legatura cu directorii de la toate scolile pentru „a se da concursul preotilor de a putea sa-si desfasoare activitatea în bune conditii".

Probleme similare au fost sesizate si în alte unitati de învatamânt. În *Darea de seama asupra desfasurarii procesului de învatamânt moral-religios în scolile din cadrul Protopopiatului Buzau*[86] se preciza ca:

- „cu toata prezenta preotilor în scoli, în unele din acestea ei au fost primiti cu oarecare retinere si chiar cu ostilitate; la insistente de 2-3 saptamâni orele de educatie moral-religioasa au demarat, în unele scoli mai usor, în altele mai greu";
- „problema cea mai grea este ca în orarul scolilor nu a fost prevazuta ora de educatie moral-religioasa";
- „realitatea din teren este la aceasta data urmatoarea: în mediul rural toti preotii au intrat în scoli si-si desfasoara activitatea didactica fara probleme deosebite; problema mai dificila este în scolile din municipiul Buzau – aici actiunea a demarat mult prea greu atât din motive obiective cât si subiective";
- „la majoritatea scolilor din oras se învata în trei schimburi; daca ora de educatie moral-religioasa era prinsa în orar situatia ar fi fost mult mai usurata, dar la nici una din scoli nu s-a întâmplat acest lucru; daca Inspectoratul Scolar s-ar fi implicat mai mult, sarcina preotilor ar fi fost usurata".

Exista, de asemenea, numeroase *informari* si *rapoarte* privind modul în care s-a deschis anul scolar – *informari* facute de parohii sau protopopiate în care sunt descrise slujbele oficiate cu ocazia deschiderii anului scolar.

Prin adresa nr. 4121/ 02.11.1995 protopopul Protoieriei Focsani anunta episcopului din Buzau ca la Scoala Generala din Tâmboiesti, Vrancea, Inspectoratul Scolar Vrancea a repartizat pentru orele de religie o profesoara „calcând planificarea pe care Centrul Eparhial Buzau o înaintase în 07.09.1995" (desi în cererea preotului din Parohia Tâmboiesti se mentioneaza ca profesoara respectiva este calificata prin

absolvirea Institutului Teologic din Bucuresti). O sesizare asemanatoare este facuta si de preotul din parohia Floresti[87] , Vrancea, în care se precizeaza ca preotul respectiv nu preda religia în scoala deoarece inspectorul de specialitate „a numit o tânara care are un curs de pregatire de o luna de zile"; o asemenea situatie este sesizata si în parohia Câmpineanca.

Pe spatele adresei 4485/ 23.11.1995 la care este anexat raportul unui preot din Ruginesti care „a fost îndepartat din scoala, orele de religie fiind repartizate unui tânar", este scrisa propunerea de a se face „o noua interventie la domnul Prefect al judetului Vrancea pentru reglementarea situatiei".

Astfel de situatii mai sunt întâlnite si în prezent: în scoala din parohia Fundeni – Zarnesti, la angajarea cadrului didactic pentru predarea *Religiei*, în anul scolar 2002-2003, prioritate a avut preotul din comuna, desi pentru post a candidat si o absolventa a unui seminar monahal si care în baza rezultatelor scolare foarte bune a obtinut avizul conducatorului unitatii centrale de cult (în exemplul nostru, Episcopia Buzaului). Din interviul cu inspectorul scolar de specialitate a reiesit ca ar fi fost de preferat ca postul respectiv sa fie ocupat de absolventa seminarului monahal, dar prevederile legale, în astfel de situatii, dau prioritate preotilor motivându-se cu „prioritatea studiilor superioare". Consider ca aceasta „prioritate" nu este bine întemeiata întrucât scopul studiilor superioare ale unui preot este catehizarea si nu profesoratul, pe când, în exemplul prezentat, scopul studiilor monahale a fost acela al predarii *Religiei*.

III. Concluzii

Pe baza analizei întreprinse se poate evidentia ceea ce statul considera a fi continutul libertatii religioase, dezvaluind nu numai ceea ce este libertatea religioasa în sine, ci si atitudinea statului în privinta drepturilor fiintei umane.

Urmarind legislatia din România, cât si situatiile prezentate în studiul de caz, putem concluziona ca educatia religioasa, departe de a promova toleranta, inoculeaza comportamente de respingere, aliantele politice între *Biserica* si stat neputând fi descrise – în rezonanta cu pasajul citat în moto –, decât ca nesanatoase.

Este relevanta, cred, opinia lui Olivier Gillet:

"Pot fi întelese astfel, în contextul „renasterii crestine", tendintele „fundamentaliste" pe care le-am putea defini drept vointa unei parti a Bisericii de a restaura „credinta" ortodoxa ca unic punct de referinta în noua societate pe cale de a fi edificata. Credinta ortodoxa ar fi singurul element motor, unificator si mobilizator, si ar determina soarta Bisericii, a statului si a natiunii, unite într-un mesianism în afara caruia nu ar exista mântuire".[88]

Analizând atât reglementarile legislative cât si situatia *de facto* putem spune, urmând-o pe Ina Merdjanova, ca în perioada postcomunista tendinta celor care elaboreaza prevederile constitutionale în privinta libertatii religioase este de a interpreta notiunea de „religie" în termeni crestini si, mai mult, în termenii

bisericii crestine traditionale. Aceasta tendinta „este alimentata de o lipsa comuna a culturii religioase, ca sa nu spun o ignoranta în chestiuni religioase, de înteles dupa 45 de ani de îndoctrinare ateista, dar greu de justificat la nivelul politicii de stat”[89] .

Unii autori considera ca prapastia dintre tendinta generala din continutul constitutiilor, pe de o parte, si particularitatile religioase, pe de alta parte, sugereaza importanta chestiunilor religioase pentru elitele guvernamentale care incearca sa-si însuseasca religia pentru legitimitate politica[90] . Riscul de a adânci aceasta prapastie devine si mai mare atunci când pentru aceasta legitimitate este folosita – în sensul peiorativ al termenului – educatia. Cu atât mai mult consider ca masurile legislative corective trebuie adoptate cât mai urgent, orice întârziere implicând pierderi de nerecuperat.

Bibliografie

Andreescu, Gabriel „Investitia în religie nu e o investitie în civilizatie”, *Ziua*, Bucuresti, nr. 2937, an X, 13 februarie 2004.

Andreescu, Gabriel „Cele doua Românii: Parcul Carol si Biserica Ortodoxa Româna”, *Ziua*, Bucuresti, nr. 2972, an X, 25 martie 2004.

Andreescu, Gabriel „Logica ≪ mântuirii neamului ≫ e anacronica”, *Observator Cultural*, Bucuresti, nr 213, 23. 03 – 29.03.2004.

Buzea, Gianina „Recensamântul 2002”, Interviu cu Aurel Camara, presedintele *Institutului National de Statistica*, 22, Bucuresti, nr. 13, an XIII (629), 26 mar.- 1 apr. 2002.

Dostoievski, F. M. *Fratii Karamazov*, Bucuresti: Cartea Româneasca, 1986.

Jigau, Mihaela coord. *Învatamântul rural din România, conditii, probleme si stategii de dezvoltare*, Bucuresti, Ministerul Educatiei si Cercetarii: MarLink, 2002.

Olivier Gillet *Religie si nationalism. Ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist*, Bucuresti: Compania, 2001.

Kamaras, Istvan „New Religious Phenomena and the Catholic Church in the Postcommunist Countries”, versiune preliminara, publicata în reader-ul cursului *Religion, Globalisation, and the State*, Central European University, Budapesta, 2003.

Merdjanova, Ina „Religious Liberty, New Religious Movements and Traditional Christian Churches in Eastern Europe”, *Religion, State & Society*, vol. 29, No. 4, 2001.

Sachelarie, Nicodim *Pravila Bisericeasca*, Buzau: Editura Sfintei Episcopii a Buzaului, 1999.

Weber, Renate „Legea învatamântului: între contestare si supra-apreciere”, *Revista Româna de Drepturile Omului*, Bucuresti, nr. 9, aprilie-iunie, 1995.

*** *Abecedarul micutului crestin*, Bucuresti: Editura Didactica si Pedagogica, 1992

*** *Biblia sau Sfânta Scriptura*. Bucuresti: Institutul Biblic si de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988.

*** *Programa analitica pentru predarea religiei în scoala* (aparuta cu aprobarea *Sfântului Sinod* al B.O.R.). Bucuresti: Editura Institutului Biblic si de Misiune al B.O.R., 1990.

Note:

* Cercetarea care sta la baza acestei lucrari face parte din proiectul Harta actorilor si problemelor aderarii la Uniunea Europeana, proiect derulat de Fundatia pentru o Societate Deschisa. Textele studiilor si anexele acestora pot fi accesate pe pagina de internet a Fundatiei, la adresa www.osf.ro. Rezumatele tiparite ale studiilor sunt disponibile, atât în limba româna cât si în limba engleza, la dresa Fundatiei, str. Caderea Bastiliei nr. 33, Bucuresti.

1 Parintele Paisie, personaj din F. M. Dostoievski, *Fratii Karamazov*, Bucuresti: Cartea Românească, 1986, pp. 20-21.

2 Ina Merdjanova, „Religious Liberty, New Religious Movements and Traditional Christian Churches in Eastern Europe", *Religion, State & Society*, vol. 29, No. 4, 2001, p.272.

3 Urmându-l pe Istvan Kamaras, în locul notiunilor „secta" sau „cult", care, de regula, sunt folosite în sens peiorativ, si in locul notiunii „noile miscari religioase", care se refera la un cerc restrâns, am preferat termenul „noile fenomene religioase"; vezi Istvan Kamaras, „New Religious Phenomena and the Catholic Church in the Postcommunist Countries", versiune preliminara, publicata în reader-ul cursului *Religion, Globalisation, and the State*, Central European University, Budapesta, 2003.

4 Karel Dobbelaere, „Secularization theories and sociological paradigms: convergences and divergences", *Social Compass*, vol. 31, no. 2-3, 1984, p. 200, apud Ina Merdjanova, op. cit., p. 279.

5 Publicata în Monitorul Oficial nr. 167 din 31 iulie 1995 si republicata în M. Of. nr. 1 din 5 ianuarie 1996.

6 Publicata în M. Of. nr. 606 din 10 decembrie 1999.

7 O analiza critica a acestei variante initiale, din perspectiva drepturilor fiintei umane, este realizata de Renate Weber în articolul „Legea învatamântului: între contestare si supra-apreciere", publicat în *Revista Româna de Drepturile Omului*, nr. 9, pp. 16-27; aspectele analizate de autoare vizeaza libertatea de constiinta, în legatura cu obligativitatea studiului religiei si accesul la educatie al persoanelor apartinând minoritatilor nationale.

8 Publicata in M. Of. nr. 101 din 22 mai 1992.

9 Publicat in M. Of. nr. 190 din 7 august 1992.

10 Publicata in M. Of. nr. 167 din 31 iulie 1995.

11 Renate Weber, op. cit. p. 20.

12 Ceea ce ar însemna ca art. 9, alin (1) nu este coerent întrucât în teza a doua se stabileste ca religia (în ciclul primar) este obligatorie, iar în teza finala se ofera posibilitatea interpretarii conform careia religia este facultativa. Desigur, exista si varianta de interpretare, data de Curtea Constitutionala în preambulul Deciziei 72/1995, în care se precizeaza ca „prin coroborarea tezei a doua cu cea finala din structura art. 9 alin. (1) rezulta ca ≪ obligativitatea ≫ priveste includerea religiei ca disciplina in planurile de învatamânt, religia si confesiunea ramânând sa fie alese sau nu"; însa, pe de o parte, aceasta precizare putea fi facuta explicit în textul legii, iar pe de alta parte, introducerea religiei ca disciplina obligatorie în planurile de învatamânt, fara precizarea explicita în textul legii, poate fi interpretata ca obligativitatea studierii acesteia.

13 Toate articolele citate în aceasta (ultima) sustinere a mea sunt preluate din Legea învatamântului, nr. 84 publicata în 1995.

14 Cu alte cuvinte, sustinând un argument similar celui folosit de Curtea Constitutionala, am ajunge la concluzia ca le este permis parintilor sa nu aleaga nici o forma de învatamânt sau educatie pentru copiii lor, în conditiile în care sistemul legislativ din România obliga la un învatamânt general obligatoriu (pâna în clasa a X-a).

15 Aceasta pretentie de acordare a unui statut privilegiat disciplinei *Religie*, evident exagerata, a B.O.R., confirma intentia de transformare a statului în biserica („suprema menire a credintei ortodoxe"), asa cum sustine parintele Paisie, personajul citat în moto-ul acestei lucrari; pentru o analiza a ascensiunii Bisericii (în privinta bogatiei si a puterii) vezi si Gabriel Andreescu, „Investitia în religie nu e o investitie în civilizatie",

Ziua, Bucuresti, nr. 2937, an X, 13 februarie 2004, p. 4, „Cele doua Românii: Parcul Carol si Biserica Ortodoxa Româna", *Ziua*, Bucuresti, nr. 2972, an X, 25 martie 2004, p. 4.

16 Se observa caracterul (pronuntat) ambiguu si totodata special pe care, conform acestei precizari, îl capata statutul disciplinei *Religie*, despre care nu se poate spune ce este ci, mai degraba ce nu este: disciplina obligatorie nu este, pentru ca se poate renunta la frecventarea orelor acesteia, disciplina optionala nu este pentru ca nu este prevazuta posibilitatea poate fi înlocuita cu o alta, disciplina facultativa nu este pentru ca nu exista posibilitatea ca elevilor/elevelor care nu opteaza pentru studierea acestei discipline („foarte putini"!!!) sa li se încheie situatia scolara fara aceasta disciplina, urmând a rezolva „diverse sarcini didactice".

17 Cel putin doua sunt problemele generate de o astfel de sustinere: nu legiuitorul stabileste numarul persoanelor care apartin uneia sau alteia dintre confesiunile religioase, iar daca, de dragul argumentului, am accepta ca numarul acestor persoane este, într-adevar mic, a preciza acest aspect în textul unei legi constituie un atentat la mecanismul libertatii religioase, limitând libertatea persoanelor de a-si schimba convingerile religioase.

18 Situatie paradoxala în care, de mai multe drepturi beneficiaza persoanele care nu apartin unor confesiuni recunoscute oficial.

19 Aceasta situatie se reflecta si în practica: În cataloagele scolare, în dreptul disciplinelor optionale se afla trecuta mentiunea „C. d. s. – Curriculum la deciza scolii", mentiune care nu se afla si în dreptul disciplinei *Religie*; de asemenea, *Religia* este trecuta direct în planul disciplinelor de studiu al elevilor/elevelor, fara acordul acestora sau al parintilor acestora, si nu figureaza în oferta disciplinelor optionale.

20 Ordin valabil înca în anul scolar 2003-2004.

21 La specializarile: Stiinte sociale, Matematica-informatica, Stiinte ale naturii, Turism si alimentatie publica, Administrativ, Posta, Economic, Industrie alimentara, Protectia mediului, Chimie alimentara, Agricol agromontan si veterinar, Silvic si prelucrarea lemnului, Telecomunicatii, electronica, automatizari si electrotehnica, Mecanic, Lucrari-publice, constructii, Textile si pielarie s.a..

22 Posturile sunt scoase la concurs de Inspectoratele Scolare Judetene dar sunt afisate si pe adresa de site a Ministerului Educatiei si Cercetarii, prin urmare existând si acordul acestui minister.

23 Amintesc numai prevederile corespunzatoare ale Pactului International cu privire la Drepturile Civile si Politice, Conventia Europeana a Drepturilor Fiintei Umane (art. 9) si Declaratia privind Eliminarea Tuturor Formelor de Intoleranta si Discriminare pe baza de Religie sau Credinta.

24 În varianta initiala a legii învatamântului, publicata în 1995 si republicata în 1996, nu exista aceasta restrictie. Astfel, în art. 9 alin (2) se preciza despre cultele recunoscute oficial de catre stat ca *pot solicita Ministerului Învatamântului organizarea unui învatamânt specific, corespunzator necesitatilor de pregatire a personalului de cult*, iar în *Ordonanta de Urgenta 36 din 10 iulie 1997 pentru modificarea si completarea Legii invatamantului nr. 84/1995*, publicata în M. Of. nr.152 din 14 iulie 1997, se preciza ca *pot solicita Ministerului Învatamântului organizarea unui învatamânt specific, corespunzator necesitatilor de pregatire a personalului de cult, precum si înfiintarea si functionarea unor structuri de învatamânt laic, în sistemul national de învatamânt, sub coordonarea si controlul Ministerului Învatamântului.*

25 Gianina Buzea, „Recensamântul 2002", Interviu cu Aurel Camara, presedintele *Institutului National de Statistica*, 22, Bucuresti, nr.13, an XIII (629), 26 mar.-1 apr. 2002, p. 6; citatul îi apartine lui Aurel Camara; acelasi gen de probleme au generat si întrebarile privind etnia si intimitatea personala; este, cred, interesant de observat ca interviul în care se mentioneaza acest drept de a nu raspunde la anumite întrebari apare în penultima zi de desfasurare a recensamântului – perioada în care s-a desfasurat recensamântul a fost 18 – 27 martie 2002.

26 Publicata în M. Of. nr 439, din 06.08.2001.

27 Întrucât ne-am angajat în asigurarea deplinei confidentialitati a informatiilor obtinute în baza interviurilor,

persoanele intervievate vor fi identificate astfel: S1, S2, S3, S4, S5 si S6. Informatiile mi-au fost furnizate de subiectii S1, S2, S3.

28 Vezi si Gabriel Andreescu, „Cele doua Românii: Parcul Carol si Biserica Ortodoxa Româna", *Ziua*, Bucuresti, nr. 2972, an X, 25 martie 2004, p. 4.

29 Publicat in Buletin Oficial nr. 5 din 20 aprilie 1964.

30 Publicata în M. Of. nr. 370 din 3 august 1999.

31 Sintagma „învatamânt de stat" este cea folosita de legiuitorul român în textul Legii învatamântului, sustinând astfel relatia de putere între învatamântul centralizat si initiativa locala sau învatamântul alternativ; vezi si Renate Weber, op. cit. p. 16.

32 Prin adresa nr. 629 din 27.02.1991

33 Adresa nr. 876.

34 Adresa nr. 52/22.03.1991.

35 Adresa nr. 114/26.03.1991

36 Adresa nr.1168/29.03.1991.

37 Preferinta pentru preoti, în predarea disciplinei *Religie* a ramas valabila pâna astazi, desi, pe de o parte, exista specializari, cu absolventi/ absolvente, în acest sens (pe profil pedagogic) în seminarele monahale si în institutele teologice, iar pe de alta parte pregatirea preotilor are o alta menire, de multe ori acestia fiind incompatibili (ca timp) – din cauza obligatiilor pastorale –, cu predarea la catedra.

38 Adresa nr2647/ 06.07.1990.

39 Înregistrat la nr.150052.

40 Înregistrat la nr. 7758.

41 Aceasta sustinere anticipeaza, de fapt, una dintre concluziile prezentei lucrari; premisele care conduc la aceasta concluzie se regasesc în cuprinsul studiului.

42 Decizia 72 din 18 iulie 1995 privind constitutionalitatea unor prevederi ale Legii învatamântului, publicata în Monitorul Oficial nr. 167 din 31 iulie 1995.

43 *Programa analitica pentru predarea religiei în scoala* (aparuta cu aprobarea *Sfântului Sinod* al B.O.R.), Bucuresti: Editura Institutului Biblic si de Misiune al B.O.R., 1990.

44 Scoala generala nr. 1, Scoala generala nr. 15, Liceu Pedagogic, Grup Scolar Costin Nenitescu, Grup Scolar Industrial Contactoare, Grup Scolar Servicii si Meserii, Colegiul Agricol Constantin Angelescu, Liceul de Arta, Liceul B.P. Hasdeu (toate din Buzau), Scoala generala Plescoi, Scoala generala Sageata, Grup Scolar Industrial Berca.

45 Liceul de Arta.

46 Am prezentat aceasta problema patologica inspectorului de specialitate (preot), care a avertizat profesoara în cauza.

47 Scoala generala nr. 1.

48 Grup Scolar Industrial Contactoare.

49 Concept caruia (în cadrul orei respective, de religie) i s-a dat o definitie peiorativa: „grupare de credinciosi ce s-au rupt de Biserica pe baza unor învataturi întelese gresit".

50 Grup Scolar Industrial Contactoare.

51 Liceul de Arta.

52 S5.

53 Scoala generala Sageata, Scoala Generala Plescoi, Scoala Generala Cândesti, Grup Scolar Costin Nenitescu, G.S.I. Berca.

54 G.S.I.Costin Nenitescu.

55 În anul scolar 2003-2004, am atras atentia asupra acestor aspecte în sedintele *Consiliului Profesoral*; motivatia unui preot-profesor, erijat în avocatul colegului sau (care obliga prezenta copiilor la Bisericã), a fost una în directia considerarii bisericii ca laborator (sic!) pentru ora de *Religie*; pentru a contura tabloul, dar departe de a-l completa, as dori sa mai mentionez ca aceluiasi preot i s-a permis, tot în *Consiliul Profesoral*, sa-si exprime dubiile (si obsesiile) în privinta orientarii mele sexuale (!) si sa chestioneze ne/ apartenenta mea la confesiunea crestin-ortodoxa (!).

56 vezi Mihaela Jigau, coordonatoare, *Învatamântul rural din România, conditii, probleme si strategii de dezvoltare*, Bucuresti, Ministerul Educatiei si Cercetarii: MarLink, 2002, p.114.

57 Subiectul S5; marturiile lui au fost confirmate de colegii/ colegele de clasa.

58 Pentru ca nu de putine ori am întâlnit exemple similare, voi mentiona doar unul dintre articolele de lege care sunt

încalcate prin astfel de comportamente: „Nimeni nu poate fi supus torturii nici pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante" – art. 3 din Conventia Europeana a Drepturilor Fiintei Umane.

59 art. 318 Cod Penal, publicat in Monitorul Oficial nr. 65 din 16 aprilie 1997.

60 Înregistrat la Episcopia Buzau la nr. 3808/ 10.09.1990.

61 Înregistrat la nr. 11304/ 03.01.1991.

62 Initiatorul si coordonatorul lucrarilor sesiunii era prof. dr. Meroiu Grigore, insp. Gn. Secretariatul de Stat pt. Culte; apelul era semnat de Gheorghe Vladutescu.

63Adresa este înregistrata la Patriarhia Româna la nr. 138/ 06.02.1991 si la Episcopia Buzaului la nr. 521/ 14.02.1991.

64 Consider ca aceasta este o falsa problema, întrucât includerea „în orar" înseamna de la prima pâna la ultima ora. Mergând pe rationamentul reprezentantilor B.O.R., daca pentru fiecare disciplina s-ar solicita în mod similar includerea, în aceasta varianta, „în orar", concluzia ar fi una imposibil de aplicat: scolile nu ar mai avea prima si ultima ora.

65 Grup Scolar Industrial Contactoare.

66 Interviurile au fost realizate la Grup Scolar Contactoare Buzau si Grup Scolar Servicii si Meserii Buzau, în anul scolar 2002-2003.

67 Din acest punct de vedere, situatia a rãmas neschimbata: elevi si eleve cu care am discutat, de la cel putin 8 scoli si licee din Buzau, înca nu stiu ca *Religia* are statut de disciplina facultativa si mi-au spus ca nimeni nu le-a transmis informatii în acest sens; de altfel, din nou surprinzator, nici cadrele didactice nu cunosc acest lucru si nu putine au fost exemplele în care nici persoanele din conducerea scolilor nu cunosteau statutul (ce-i drept ambiguu) al acestei discipline.

68 Este evident un proces care îngreuneaza mecanismul prin care se asigura libertatea de constiinta.

69 An scolar 2003-2004.

70 Adus în discutie, mai mult tangential, în *Consiliul Profesoral*, subiectul a fost evitat, sau a fost sustinut în termeni care vizau mai mult imaginatia preotului/ profesorului de religie decât prevederile legale; desi eram buni prieteni (ne scriam mesaje periodic), unul dintre elevi mi-a transmis ca ar fi mai bine sa întrerupem legaturile (din cauza presiunilor la care este supus), ceea ce s-a si întâmplat; de asemenea, situatia se reflecta si în notele mai mici si dezinteresul lui pentru disciplina pe care o predau, elevul încercând sa ma evite, cerându-si scuze, desi i-am aratat aceeasi deschidere pentru prietenie.

71 Înregistrat la Episcopia Buzaului cu nr. 2544/01.07.1991.

72 Liceul de Arta.

73 Textul este preluat din caietul unei eleve de clasa a doua (S6), care nu a putut întelege prea bine cum stau lucrurile cu iubirea *Domnului*: pe de o parte pentru ca ea este *fiica* si nu fiu, iar pe de alta parte nu vedea cum profesoara (ca femeie) putea întelege, si totodata transmite, iubirea unui tata pentru *fiii* lui – profesoara neputând fi nici tata nici fiu.

74 Înregistrat la Episcopia Buzaului cu nr. 2408/ 21.06.1991.

75 Pasajele sunt din *Vechiul Testament, Iesirea,* 20, 17, respectiv, 20, 23-24, *Biblia sau Sfânta Scriptura* , Bucuresti: Institutul Biblic si de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988.

76 În discutiile pe care le-am avut cu inspectorul-preot din Inspectoratul Scolar Judetean Buzau, acesta mi-a spus ca respectivul manual fusese retras din *circulatie* dar ca mai era folosit ca auxiliar. Dupa ce a fost retras, în urma discutiei avute, din scolile buzoiene, a aparut din nou, dupa doua luni. Manualul a fost reeditat în 2002, cu acelasi continut.

77 Nicodim Sachelarie, *Pravila 136*, în *Pravila Bisericeasca*, (Buzau: Editura Sfintei Episcopii a Buzaului, 1999), p.30.

78 Înregistrat la Episcopia Buzaului cu nr. 2837/ 03.07.1991.

79 Este des întâlnita aceasta tendinta de transmitere a opiniei conform careia exista o relatie de identitate între apartenenta religioasa (crestin-ortodoxa) si apartenenta nationala (româna); vezi, de exemplu (dar nu singurul) numirea principalei

ctitorii ortodoxe *Catedrala Mântuirii Neamului* (ma simt cel putin dator sa mentionez articolul lui Gabriel Andreescu, „Logica ≪ mântuirii neamului ≫ e anacronica", *Observator Cultural*, Bucuresti, nr 213, 23.03 – 29.03.2004, pp 4-6). Consecintele transmiterii acestei opinii în educatie sunt dezastruoase: am întâlnit nu putine situatii în care elevii sau eleve mi-au spus ca cine nu este ortodox nu are ce cauta în „aceasta scoala", sau (un exemplu extrem, dar nu neaparat rar) situatii în care elevi sau eleve au afirmat ca daca ar avea o putere ar omorî toate persoanele care nu apartin confesiunii ortodoxe (în exemplul oferit, elevul si eleva care au sustinut asemenea afirmatii erau în clasa a IX-a, dupa 8 ani de frecventare a disciplinei *Religie*); sunt si cadre didactice, nu neaparat de *Religie* care sustin, violent, aceasta opinie: când am solicitat retragerea icoanelor de pe peretii (publici) ai scolii, pe motiv ca erau si copii ai altor confesiuni în scoala, un profesor mi-a raspuns: „daca nu le convine, sa plece în tara lor, de unde au venit".

80 În documentele din arhiva *Episcopiei*, astfel de sintagme sunt frecvent întâlnite atunci când o persoana (în special) publica, nu raspundea favorabil cererii de introducere a religiei în scoli.

81 Din aceeasi scrisoare.

82 Vezi în acest sens, Olivier Gillet (2001), *Religie si nationalism. Ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist*, (Bucuresti: Compania), p. 13, 30 s.a., dar nu numai.

83 Declaratia a fost înregistrata la Episcopia Buzaului la nr. 510/ 13.02.1991.

84 Înregistrata la Episcopia Buzau cu nr. 1593/01.05.1991.

85 vezi supra, nota nr. 28.

86 Înregistrata la Episcopia Buzau cu nr. 244/ 25.01.1991.

87 Înregistrata la nr. 4301/ 15.11.1995, Episcopia Buzaului.

88 Olivier Gillet (2001), *Religie si nationalism. Ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist*, Bucuresti: Compania, p. 275.

89 Ina Merdjanova, op. cit., p. 274.

90 John Markoff and Daniel Regan, „Religion, the state and politics: legitimacy in the world's constitutions", in Thomas Robbins and Roland Robertson (eds.), *Church-State Relations: Tensions and Transitions* (Transactions Books, New Brunswick, 1987), pp. 161-82, apud Ina Merdjanova, op. cit. p. 278.